

JAN TUROWSKI
KUL

ASPEKTY SOCJOLOGICZNE PRZYWÓDZTWA W POLSKIEJ GRUPIE ETNICZNEJ

Wyjaśnienie aspektów socjologicznych przywództwa w grupie etnicznej zawiera próby odpowiedzi co najmniej na następujące pytania: 1. Co to jest przywództwo z socjologicznego punktu widzenia? 2. Co to są grupy etniczne i czym się charakteryzują? 3. Jak przedstawiało się przywództwo w pierwszej generacji polskich imigrantów? 4. Jakie zmiany zachodzą w polskiej grupie etnicznej i jak wpływają one na zmiany w zakresie przywództwa?

1. CZYM JEST PRZYWÓDZTWO Z SOCJOLOGICZNEGO PUNKTU WIDZENIA

Zjawisko przywództwa jawi się wyraźniej, gdy przypomnimy, iż człowiek egzystuje w ramach różnych skupień i zespołów ludzkich. Wszystkie zaś grupy społeczne naturalne czy umowne, uniwersalne czy historyczne, formalne czy nieformalne, wielkie czy małe funkcjonują na zasadzie podziału ról społecznych między jednostkami lub kategoriami osób, z jakich dana grupa się składa, a role społeczne określają zakresy i rodzaje czynności, jakie dana jednostka lub jednostki winny spełniać w imieniu lub na rzecz grupy. Wśród ogółu ról w grupie wyodrębniają się role społeczne nazywane „przywództwem”, „kierownictwem”, „rządzeniem”, a jednostki pełniące te role – „przywódcami”, „kierownikami”, „autorytetami”. Psychologowie społeczni: T. M. Newcomb, R. H. Turner i P. E. Converse trafnie podkreślają, że istota przywództwa polega na stosunku (i charakterze – dodajmy od siebie) wykonywanej roli kierowniczej, przywódczej do ról innych członków grupy. Wyjaśniają jednocześnie, że do roli społecznej przywództwa należy facylitacja – ułatwianie osiągnięcia celów czy wartości przez grupę i ułatwianie wykonywania ról przez pozostałych członków grupy¹. Socjologowie Linton i Lewin precyzują, iż przywództwo w grupie to uprawnienie i możliwość wpływania na zachowania innych.

¹ *Psychologia społeczna*. Tłum. z ang. Warszawa 1965 s. 495 n.

Max Weber podkreślał, że jest to możliwość podejmowania decyzji o zachowaniach innych osób i stosowania względem nich systemu nagród i kar. Przewodzenie zaś czy kierowanie obejmuje takie czynności, jak określanie celów czy wartości grupy, planowanie działań zmierzających do osiągnięcia celów grupy, rozdział ról, koordynacja działań i kontrola. Według większości socjologów – pisze A. S. Tannenbaum – przywództwo jest realizowaniem władzy czy wywieraniem wpływów, przy czym jest ono skierowane do trzech ogólnych funkcji: ustalania celów danej zbiorowości, ustanawiania struktur; które by te cele zbiorowości w postaci różnych zadań realizowały, i po trzecie – utrzymanie struktur². Należy tu dodać, że rzadko władza (przywództwo) stanowi jedną rolę, najczęściej obejmuje szereg ról, między które funkcje kierowania są podzielone. Najczęściej te role kierownicze składają się na różne organy i całą złożoną instytucję władzy, przy czym instytucja władzy jest rozumiana jako układ ról kierowniczych w danej zbiorowości, przyporządkowanych im środków umożliwiających osobom pełniącym te role: planowanie, koordynowanie i nadzór nad wykonywaniem pozostałych ról w grupie. Źródła sprawowania przywództwa mogą być różne. Dlatego odróżnia się przywódców formalnych (zwanych funkcjonalnymi, instytucjonalnymi) od nieformalnych. Pierwsi bowiem wywodzą swe źródło wpływania na zachowania innych z tytułu zajmowania określonego formalnie stanowiska w hierarchii ról w grupie, przywódcy zaś nieformalni (zwani czasem naturalnymi) opierają swój tytuł na autorytecie wynikającym z walorów ich osobowości, na uznaniu grupy dla szczególnej ich kompetencji czy metod postępowania.

Max Weber wyróżnił trzy rodzaje przywódców ze względu na trzy rodzaje źródeł, z których tytuł do sprawowania władzy może być wyprowadzany. Przywództwo „legalne”, formalno-prawne, legitymujące się przepisami obowiązującego prawa i kompetencją osoby do zajmowania danego stanowiska; przywództwo z tradycji, wywodzące się z przyjętych poglądów wśród członków danej zbiorowości o uprawnieniu do kierowania osobami danego stanu czy określonego urodzenia; przywództwo charyzmatyczne, gdy uprawnienie do kierowania wypływa ze szczególnych właściwości (predyspozycji) danej osoby.

Kurt Lewin przeprowadził jeszcze inną typologię przywództwa ze względu na stosunki zachodzące między przywódcą i tzw. podwładnymi czy pozostałymi członkami grupy oraz ze względu na rodzaj metod i sposób realizacji władzy, czyli wpływania na zachowania pozostałych członków. Wyróżnił mianowicie: przywództwo autokratyczne, w którym przywódca narzuca swą wolę podwładnym; przywództwo manipulacyjne – bierne, gdy przez rozwój wydarzeń i sytuacji zmusza się jednostki do określonych wyborów i decyzji; przywództwo demokratyczne, w którym przywódca jest wyrazicielem wię-

² *Leadership. Sociological Aspects. W: International Encyclopaedia of the Social Sciences.* T. 1-17. New York 1968 – t. 9 s. 101-105.

kszości, ułatwia ujawnianie się woli większości, zachowuje dwustronną komunikację między sobą i członkami, a wyrażaną wolę większości wprowadza w życie.

Przywódcy więc i przywództwo mogą być różnego rodzaju, ale bez nich istnienie i działanie grup, w tym etnicznych, jest niemożliwe.

2. GRUPY ETNICZNE I ICH FUNKCJONOWANIE

Przywództwo w grupie etnicznej ma też swoje specyficzne cechy, związane z charakterem tego tworu społecznego. Jak oddać cechy grupy etnicznej i odtworzyć jej funkcjonowanie? Wybitny badacz grup etnicznych M. Gordon pisze o grupie etnicznej, że „[...] to są ludzie pochodzący od moich przodków, dlatego oni są moimi ludźmi i będą ludźmi moich dzieci i dzieci moich dzieci. Z członkami innych grup ja dzielę polityczne uczestnictwo, zawodowe związki i inne wspólne przedsięwzięcia, może nawet okazijną bliską przyjaźń, lecz w bardzo specjalny sposób, który historia zadekretowała, ją dzielę poczucie nierozzerwalnej, intymnej idyntityczności z tą właśnie grupą, a nie z inną w obrębie danego społeczeństwa i całego świata”³. H. S. Morris mniej poetycko i emocjonalnie wyjaśnia, że grupa etniczna jest określoną kategorią ludności w społeczeństwie globalnym, której kultura jest różną od kultury społeczeństwa globalnego. Członkowie takiej grupy są, czują się lub myślą, że są złączeni więzią tej samej rasy narodowości albo kultury”⁴. Analiza materiałów autobiograficznych i interpretacja zachowań członków różnych organizacji etnicznych wskazuje, że grupa etniczna może być określona, jako zbiorowość ludzi, którzy identyfikują się jako zespoleni, przywiązani do następujących wspólnych wartości: 1. pochodzenia od wspólnych przodków, członków innego narodu niż kraj ich zamieszkania; 2. wspólnego dziedzictwa kulturalnego wyniesionego z kraju pochodzenia, podtrzymywanego i rozwijanego w kraju zamieszkania; 3. wspólnych aspiracji utrzymania lub uzyskania wysokiego prestiżu swojej grupy etnicznej w społeczeństwie zamieszkania i wysokiego prestiżu macierzystego narodu w świecie.

Dlatego właśnie w grupie etnicznej ludzie identyfikują się poprzez określoną kulturę narodową, jej wybitnych twórców i przedstawicieli: artystów, uczonych, polityków, bohaterów, reformatorów, świętych narodowych; w szczególności zaś poprzez tych, którzy – jak Kopernik, Chopin, Maria Skłodowska-Curie – dokonali wielkiego wkładu do kultury świata lub zasłużyli się w dziejach narodu czy narodów kraju ich zamieszkania, jak np. Kościuszko,

³ *Assimilation in American Life*. New York 1964 s. 29-30.

⁴ *Ethnic Groups*. W: *International Encyclopaedia* – t. 5 s. 167.

Pałaski, czy też poprzez współczesnych wybitnych, znanych w świecie, twórców sztuk plastycznych, muzyki, filmu, teatru itd., ba, nawet sportowców.

Grupy etniczne bowiem, podobnie jak narody, są zbiorowościami ideologiczno-kulturalnymi, w których tworzenie kultury i przekazywanie jej następnym generacjom jest ich najważniejszą funkcją. Grupy etniczne to części ludności jakiegoś narodu, które z różnych przyczyn, opuściwszy kraj ojczysty, żyją poprzez dalsze generacje w obrębie innego narodu o mniej lub bardziej odrębnej kulturze lub w społeczeństwie wielonarodowym.

Grupy etniczne, a w tym grupa polonijna, nie są jednorodne, różnią się w zależności od kraju osiedlenia i polityki emigracyjnej w danym kraju cechami strukturalnymi imigrantów, okresem i charakterem migracji (jest wiele różnic między Polonią australijską, amerykańską, kanadyjską czy francuską itp.). Nie są też „ustrukturalizowane”, nie mają formalnie wykształconej wewnętrznej organizacji jako całości. Istnieją one czy funkcjonują w postaci tworzących się – na glebie wspólnej identyfikacji – różnych związków, organizacji, zrzeszeń, społeczności lokalnych, parafii oraz instytucji i placówek kulturalnych. Są też rozproszone (geograficznie) na obszarze danego kraju. Gdy śledzimy dzieje emigracji polskiej w USA, Australii czy krajach europejskich, to można wyróżnić następujące rodzaje zorganizowanych form, w których przejawia się istnienie i funkcjonowanie polskiej grupy etnicznej. Pierwszy rodzaj stanowiły parafie i różne stowarzyszenia religijne, drugi – związki i zrzeszenia oraz instytucje organizujące uczestnictwo pasywne lub twórcze w kulturze narodowej kraju pochodzenia (chóry, orkiestry, towarzystwa śpiewacze, koła muzyczne, towarzystwa teatralne), a następnie różne związki pisarzy, artystów itd. Trzeci rodzaj stanowią szkoły, biblioteki, instytucje naukowe, fundacje kulturalne i inne instytucje oświatowe lub naukowe. Czwarta forma to organizacje gospodarcze, samopomocowe czy zawodowe. Dalszy typ stanowią organizacje polityczne. Ostatni, szósty rodzaj stanowią różnego rodzaju publiczności literackie, teatralne, kinowe, sportowe czy też tłumy uczestniczące w pochodach, manifestacjach patriotycznych, politycznych, religijno-narodowych czy nawet zabawowych.

Tak więc grupa etniczna (np. polska w USA czy Francji) nie działa *hic et nunc* jako całość, tj. zbiorowość typu mas społecznych (w terminologii socjologicznej) utajonych, a jej istnienie ujawnia się w postaci różnych formalnych związków i działań. Dlatego też terminem „grupa etniczna” oznacza się właśnie tę utajoną całość, opartą na identyfikowaniu się ludzi ze względu na wspólne pochodzenie, kulturę i aspiracje utrzymania lub osiągnięcia odpowiedniego statusu i prestiżu w społeczeństwie zamieszkania, a jednocześnie, stosując w liczbie mnogiej termin „grupy etniczne”, określa się nim etniczne środowiska lokalne albo pewne związki czy organizacje etniczne.

Przywództwo więc w grupie etnicznej kształtuje się w mikroskali, w organizowanych środowiskach etnicznych, ale jednocześnie w makroskali, tj.

w ramach grupy etnicznej jako całości. W tych dwu skalach musi być ono analizowane.

3. KSZTAŁTOWANIE SIĘ PRZYWÓDZTWA W PIĘRWSZEJ GENERACJI IMIGRANTÓW

Główny człon emigracji ludności z ziem polskich, jaka rozwinęła się w ostatnich dziesięcioleciach XIX i na początku XX w., stanowiła emigracja zarobkowa. „Imigracja Polaków do USA – stwierdza Helena Znaniecki-Łopata – podobnie jak i innych grup narodowościowych obejmowała głównie niższe warstwy społeczne ludności. Przybywali oni z terenów wiejskich, odznaczali się niskim wykształceniem, znaleźli się w kulturze obcej, stawiającej nowe wymagania, nie byli obznajomieni ze środowiskiem międzynarodowym, nie posiadali «kart zawodowych» regulujących stosunki pracy i ich sytuacje. Wszystkie te cechy były jeszcze wzmacniane odrębnym stylem życia, co sprawiało, że pomimo podobieństwa do innych mniejszości narodowych Polacy odznaczali się cechami bardzo specyficznymi [...]”. Przede wszystkim w zakresie dziedzictwa kulturalnego, religii, systemu wartości, wzorów życia.

Zdaniem Heleny Znaniecki-Łopata decydującą cechą rzesz polskich imigrantów było to, iż przybywali oni bez zamiaru osiedlania się na stałe i zamekrykanizowania. Przybywali przede wszystkim do USA w celach zarobkowych, zdobycia środków materialnych i majątku, by wrócić do kraju i tam poprawić swój status społeczny, przede wszystkim w swej okolicy. Według Heleny Znaniecki-Łopata grupą odniesienia nie było dla nich społeczeństwo amerykańskie, kanadyjskie czy francuskie, do którego oni chcieliby wejść i współzawodniczyć z innymi grupami o odpowiedni status. Nastawienie na powrót do kraju powodowało, że owe wielkie grupy imigrantów polskich skupiały się we własnych środowiskach lokalnych, zakładały parafie narodowościowe i na swój sposób organizowały życie w obcym kraju⁵. H. Kubiak zwraca uwagę na przeciwny aspekt tej sprawy stwierdzając, że zamknięcie się polskich grup imigrantów we własnych środowiskach lokalnych było też rezultatem stosunku innych grup etnicznych i dominującej grupy anglosaskiej w USA do polskich imigrantów (polityka anglokonformizmu, polityka *melting pot*⁶).

T. Polzin wbrew przyjętym poglądom jako oryginalny wkład polskich imigrantów w kulturę USA ocenia wprowadzenie instytucji i zwartej rozszerzonej rodziny, parafii (– a więc wartości religijnych) oraz społeczności lokalnej, które strukturę społeczną tego kraju podtrzymywały, a których zachwia-

⁵ *Imigranci polscy w strukturze społeczeństwa amerykańskiego*. „Zeszyty Naukowe” 17:1974 nr 1-2 s. 53-101.

⁶ H. Kubiak. *Proces przystosowania społecznego*. W: *Stan i potrzeby badań nad zbiorowościami polonijnymi*. Wrocław 1976 s. 60 n.

nie obecnie w różnych grupach etnicznych tego kraju stało się groźne dla podstaw istnienia tego społeczeństwa⁷. J. A. Wytrwał natomiast wskazuje, iż różne „Polonie” organizowane przez imigrantów chroniły ich przed szokiem kulturalnym i stanowiły pomost do przejścia z własnym kulturowym wkładem w życie społeczeństwa amerykańskiego⁸.

Polscy zatem imigranci tworzyli w tym czasie dość zwarte, własne środowiska lokalne w USA, we Francji, Kanadzie, Niemczech czy w krajach Ameryki Łacińskiej.

Chałasiński na przykładzie południowego Chicago i tworzenia się tam polskich parafii wykazuje, że po osiedleniu się pierwszych rodzin w tej dzielnicy ściągały one następnie swych krewnych i sąsiadów. „Familijno-sąsiedzki sposób rekrutowania się kolonistów spowodował – pisze J. Chałasiński – iż do kolonii napływał element, który był etnicznie jednorodny, pochodził z jednych okolic [...]. Porządek społeczny, jaki się tu zaczął wytwarzać, wyrastał z tych treści społecznych, zwyczajów, pojęć moralnych i organizacyjnych, które ze sobą i w sobie przynieśli. Władze amerykańskie nie narzucały się im z opieką, pozostawiały ich samym sobie. Odtwarzano też możliwie wiernie wzory społeczne przeniesione z wiejskiego, sąsiedzkiego życia [...].”⁹

Tworzono więc pierwsze grupy nieformalne, religijne i samopomocowe, starano się o sprowadzenie katolickiego księdza i utworzenie parafii. Parafia – podkreślają to prawie wszyscy badacze problemów imigracji – była formą o zasadniczym znaczeniu dla zbiorowego życia polskich imigrantów. Obejmowała ona wszystkie sfery życia i aktywności imigrantów zarówno dlatego, że pełniła wiele pozareligijnych funkcji, jak również dlatego, że była siedzibą, ramami przestrzennymi, w których działały różne związki i zrzeszenia, w których podejmowano różne doraźne czy jednorazowe akcje. „Parafia – pisał w r. 1935 J. Chałasiński – to była dla robotników-emigrantów częścią starego kraju. Częścią tego, z czym czują się związani całą swą osobowością. Ta część musi im zastąpić wszystko, co zostawili, staje się symbolem wszystkiego, co było ich, a od czego musieli odejść [...]”. W parafii odbywał się zbiorowy kult religijny, życie towarzyskie, realizowany był obowiązek wzajemnego popierania się i wzajemnej pomocy zarówno formalnej, jak i nieformalnej w życiu ekonomicznym, kulturalnym i politycznym. W ramach parafii funkcjonowały organizacje oświatowe i kulturalne, a przede wszystkim szkoła parafialna. „Na ten okres – czytamy w innym opracowaniu – to znaczy na lata 1870-1920 przypada największy rozkwit społecznego i narodowego życia Polonii amerykańskiej. Bez mała całe życie religijne, narodowe, kulturalne (ze szkolnictwem i prasą szczebla parafialnego), a również w jakimś stopniu i życie eko-

⁷ *The Polish Americans*. Pulaski, Wisc. 1973.

⁸ *America's Polish Heritage*. Detroit 1961 s. 293.

⁹ *Parafia i szkoła parafialna wśród emigracji polskiej w Ameryce*. „Przegląd Socjologiczny” 3:1935 s. 637.

onomiczne w formie polonijnych przedsiębiorstw, które obsługiwały swoją parafię, obracało się wtedy wokół parafii [...]”¹⁰. Helena Znaniecki-Łopata dodaje, iż w USA „[...] w roku 1919 można było mieszkać, pracować, posyłać dzieci do szkoły i spędzać czas wolny w obrębie swej zbiorowości. Nie było potrzeby ani posługiwać się językiem angielskim, ani kontaktować się z członkami grupy dominującej [...]”¹¹.

Podobne opisy przedstawiają badacze amerykańscy polskiego pochodzenia czy współcześni socjologowie z kraju, rekonstruujący ówczesne formy życia polskich imigrantów w USA. Uogólniają te charakterystyki wyniki badań nad emigracją zarobkową do krajów europejskich. Tak na przykład w gruntownych studiach nad Polonią francuską, a w szczególności w monografii parafii w Oignes we Francji, ukazuje R. Dzwonkowski, jak parafia stawała się ośrodkiem życia religijnego i narodowego imigrantów polskich. „Była to swego rodzaju – czytamy – Polska w miniaturze”. Wszystkie święta narodowe i kościelne obchodzone były i odbywały się w parafii. Wszystkie organizacje miały swe siedziby i działały w obrębie parafii. W ośrodku parafialnym miały swe pomieszczenia organizacje artystyczne, religijne, sportowe, a wszystkie „[...] poczty sztandarowe stawały w kościele wokół ołtarza [...]”. W opisaney parafii autor monografii naliczył 30 organizacji, jakie powstały i działały do r. 1930 w tym samym czasie¹².

Ten okres i taka „strukturalizacja” polonijnej grupy etnicznej w poszczególnych krajach determinuje też rodzaj i charakter przywództwa w poszczególnych środowiskach polonijnych, przybierających często charakter swego rodzaju luźnych federacji środowisk parafialnych. Miejscowy ksiądz odgrywa rolę głównego przywódcy. Skoro parafia jest substytutem ojczyzny, to duszpasterz – przywódca duchowy, religijny i moralny parafii – jest jednocześnie predysponowany do przywództwa w zakresie życia społecznego i kulturalnego w parafii. „[...] Każdorazowy proboszcz duszpasterz polski – wyjaśnia Dzwonkowski – dlatego odgrywał szczególną rolę w życiu religijnym i społecznym parafii, że statuty wszystkich organizacji religijnych ustanawiały go swym patronem. Jest to pierwszy okres pobytu wychodźców we Francji i polski ksiądz pełni obowiązki nie tylko duchowego kierownika wspólnoty religijnej, jaką stanowi parafia, ale jest również doradcą w wielu sprawach życia codziennego. Bywa często tłumaczem, pomaga w kwestiach wymagających znajomości języka francuskiego, np. wysłania oszczędności do Polski, sprowadzenia rodziny. Jest nauczycielem języka polskiego dla starszych. W okresie tym polska placówka duszpasterska pozostaje w wybitnym stopniu religijną wspólnotą

¹⁰ Tamże.

¹¹ *Funkcja stowarzyszeń dobrowolnych w polonijnej wspólnocie etnicznej*. W: *Studia polonijne*. T. 2. Lublin 1978 s. 85.

¹² *Przemiany polskiej parafii w północnej Francji (1922-1972)*. W: *Studia polonijne*. T. 1. Lublin 1976 s. 39.

lokalną ze względu na skupisko i bliskie sąsiedztwo parafian”¹³. Tak więc przedstawiając sprawę w języku socjologicznym, ksiądz jest nie tylko przywódcą funkcjonalnym parafii jako grupy religijnej, ale również innych związków i zrzeszeń polonijnych (w których prezesuje, patronuje itp., inicjuje ich powstanie, działalność, koordynuje lub patronuje ich pracom, doradza, wspiera). Jest przywódcą faktycznym, „naturalnym”, wielu pozareligijnych form działalności imigrantów. Źródłem tego wpływu – autorytetu – władzy jest formalny tytuł księdza jako kierownika życia religijnego ludności, ale płynie on również z tradycji, uznającej pierwszeństwo osób stanu duchownego do przewodzenia całemu życiu ludności, jak również tytułem do tego wpływu stają się przymioty osobiste duszpasterzy emigracyjnych, ich poświęcenie się służbie rodakom, wyższe wykształcenie, umiejętności, wyrobienie organizacyjne i inne dyspozycje wrodzone lub nabyte. Już w tym okresie kształtują się grupy funkcjonalnych kierowników działających w różnych wyspecjalizowanych związkach i zrzeszeniach: nauczyciele określonych przedmiotów, instruktorzy, specjaliści różnego rodzaju angażujący się do działalności w polonijnych organizacjach. Uczestniczą w tej działalności również osoby należące do polskiej inteligencji, często z polskiej emigracji politycznej. Te kręgi kierownicze, składające się czy to z osób przyuczonych do pełnienia określonych funkcji, czy też z wysoko kwalifikowanych specjalistów, współpracują z miejscowym księdzem lub poddają się koordynującemu sterowaniu miejscowego duszpasterza, odgrywającego najczęściej rolę ogólnego, głównego przywódcy imigrantów.

Wielu z tych przywódców księży wychodzi w tym czasie poza ramy swego środowiska lokalno-parafialnego i poczyną wywierać wpływy i patronować działalności polonijnej na szerszym obszarze. Te właśnie warunki sprzyjają wyłonieniu się w tym okresie w Ameryce, we Francji, w Niemczech wielu wybitnych księży przywódców polonijnych, przywódców w dużym stopniu charyzmatycznych. Oni właśnie wraz z wybitnymi jednostkami spośród inteligencji polskiej, które znalazły się w tym czasie za granicą, stanowią pierwszą grupę przywódców, reprezentujących już kształtującą się wspólnotę wielu przestrzennie rozdzielonych polonijnych środowisk lokalnych, czyli całą grupę etniczną polską w danym kraju.

4. PRZEMIANY ŚRODOWISK POLONIJNYCH I ICH IMPLIKACJE W ODNIESIENIU DO PRZYWÓDZTWA

Przedstawione aspekty socjologiczne przywództwa w polskiej grupie etnicznej dotyczyły pierwszej i częściowo drugiej generacji polskich imigrantów

¹³ Tamże s. 48.

w USA czy w krajach europejskich oraz lat 1870-1930. Po II wojnie światowej, a szczególnie w ostatnich 18 latach, w trzeciej, a nawet już w czwartej generacji wywodzącej się od polskich imigrantów zachodzą wielkie zmiany. Powodują też one zmiany w zakresie przywództwa. Poddajmy omówieniu ważniejsze z tych zmian:

1. Pierwszym ważnym procesem, jakim objęte są generacje polonijne, jest ich awans społeczno-ekonomiczny. Polacy emigrujący do USA zatrudniali się jako robotnicy niewykwalifikowani; we Francji, w Niemczech lub później w Belgii przeważnie jako górnicy, w Kanadzie pracowali na roli. Następne generacje przechodziły do innych zawodów. Dokonywało się to nie tylko w wyniku stabilizacji imigrantów, ale w wyniku procesów industrializacji i urbanizacji, jakie dokonywały się w tych krajach. Jak ukazuje Babiński na przykładzie małego miasta Wallington, zmiany zawodów i awans są większe między trzecim i drugim pokoleniem niż między pierwszym i drugim. Dominują modele awansu w kierunku zawodów zapewniających niezależność ekonomiczną i spokojne, zabezpieczone życie, ale rzadko wymagające wyższego wykształcenia (dopiero w czwartym pokoleniu wzmaga się tendencja do awansu poprzez uzyskanie wyższego wykształcenia). Amerykanie polskiego pochodzenia awansują do klasy średniej, ale raczej *lower middle* (nauczyciele, urzędnicy, pielęgniarki, wykwalifikowani fachowi robotnicy), a nie *upper middle* w terminologii Warrena.

Otóż wedle opinii części badaczy ów awans powoduje kryzys identyfikacji etnicznej. G. Babiński polemizuje z tym poglądem i powiada, że to właśnie przynależność do gett etnicznych utrudniała awans¹⁴. Wejście w społeczeństwo kraju zamieszkania i wyjście z gett zmieniło formy i zakresy identyfikacji, doprowadziło, do integracji ze społeczeństwem zamieszkania. Zdaniem J. Zubrzyckiego integracja ta spowodowała powstanie nowej jakości w postaci obecnych młodych generacji, które w większości dziedziczą lub przejmują pozytywne wartości społeczeństw kraju zamieszkania i kraju pochodzenia ich przodków¹⁵. Jeśli nawet część z nich nie przyznaje się do polskiego pochodzenia etnicznego albo też nie żyje żadnymi elementami dziedzictwa kulturalnego swych przodków, to historycznie jest to wytłumaczalne, i naród, który nie miał warunków ekonomicznych czy politycznych dla pozostania ich przodków w kraju macierzystym, musi się z tym pogodzić. Dodajmy nadto, że w tych obrachunkach historycznych nie patrzy się w przyszłość i nie dostrzega się, jak te zjawiska mogą wpływać korzystnie na zbliżanie się, współpracę i pogłębianie przyjaźni nie tylko między jednostkami, ale narodami.

Następstwem zatem awansu społecznego polonijnej grupy etnicznej jest zjawisko wewnętrznego jej zróżnicowania nie tyle w położeniu ekonomicz-

¹⁴ *Lokalna społeczność polonijna w Stanach Zjednoczonych Ameryki w procesie przemian*. Wrocław 1977 s. 166.

¹⁵ *Syntezy obrad zespołów problemowych. Zespół imigracji*. W: *Stan i potrzeby badań* s. 625.

nym, ile w różnej przynależności zawodowej i poziomie wykształcenia. Zróżnicowanie wewnętrzne prowadzi zaś do rozbicia solidarności środowisk lokalnych, różnicuje potrzeby kulturalne, zmienia typ uczestniczenia w kulturze, prowadzi do powstawania różnych kręgów towarzyskich, odrębnych klubów, organizacji. Ma to swe reperkusje w zakresie przywództwa.

2. Drugim procesem powodującym przemiany polskiej grupy etnicznej jest zjawisko rozpraszania się polonijnych środowisk etnicznych i masowy *exodus* ludności polskiego pochodzenia z centrów wielkich miast lub z dzielnic slumsowych do tzw. *suburban areas* (np. w USA) czy też z różnych osiedli górniczych we Francji lub Belgii do wielkich miast i większych aglomeracji miejskoprzemysłowych albo do innych krajów. Helena Znanięcki-Łopata podaje, że wedle spisu powszechnego w USA z r. 1970 spośród urodzonych za granicą Polaków 2/3 zamieszkiwało nadal w *central cities*, a spośród urodzonych w USA już połowa przeniosła się czy zamieszkiwała w *suburban areas*¹⁶.

Zdaniem niektórych socjologów rozproszenia przestrzennego grupy etnicznej nie należy traktować jako bezpośredniej przyczyny zatracania świadomości narodowej, dlatego że nie zawsze ono następuje. Nadto „zatracanie świadomości – jak stwierdza Babiński – nie przebiega [...] proporcjonalnie do stopnia i czasu przemieszczenia członków mniejszości do stref podmiejskich”¹⁷. To jest – dodajmy od siebie – koszt włączenia się w strukturę i życie kulturalne społeczeństwa globalnego kraju zamieszkania.

Samo rozproszenie działa natomiast pośrednio. Przemieszczenia powodują zanik więzi sąsiedzkich, kurczenie się albo zmniejszenie roli społeczności lokalnych (złożonych dawniej wyłącznie z ludności etnicznie polskiej), zmniejszenie się solidarności etnicznej. Wzrost dystansów przestrzennych, zmniejszenie się liczebności niektórych organizacji polonijnych, spadek intensywnej działalności niektórych związków i zrzeszeń, zanik innych, zmniejszenie się lub zmiana form uczestniczenia w kulturze – powodują głębokie przeobrażenia w całej grupie etnicznej, a przez to również zmiany zapotrzebowania w zakresie rodzajów i form przywództwa.

3. Dalszą dziedziną zmian jest zanik izolacji przestrzennej i społecznej nowych, młodych generacji i włączanie się ich w życie społeczeństwa globalnego. Te generacje nie uważają się i nie są uznawane za imigracyjne, są to obywatele krajów, do których zawędrowali ich przodkowie. Integrują się oni ze społeczeństwem i kulturą krajów ich zamieszkania. Procesy te nazywane są asymilacją, integracją strukturalną, przystosowaniem się itp. Kończą się one tym, że część z tej ludności traci poczucie związków z kulturą kraju macie-

¹⁶ Znanięcki-Łopata. *Imigranci polscy* s. 81.

¹⁷ Jw. s. 94.

rzystego swych przodków, część jednak poczuwa się nie tylko do tożsamości, ale do solidarnego współdziałania z innymi o tej samej genealogii narodowej.

4. W wyniku tych zmian częściowo tracą swe funkcje lub zanikają niektóre organizacje, zrzeszenia i związki. Inne tracą na znaczeniu. Zmniejsza się ich liczba i liczebność członków. E. Puacz podaje, że w USA 94% Amerykanów polskiego pochodzenia nie należy do żadnych organizacji polonijnych. Parafia w toku tych przemian straciła wiele ze swych funkcji pozareligijnych, a ksiądz przestaje być przywódcą ogólnym lokalnej społeczności parafialnej, która ogranicza swe funkcje, traci na znaczeniu, modyfikuje się. W pewnym stopniu przyczyniła się do tego polityka asymilacyjna hierarchii kościelnej w USA, zahamowana dopiero przed kilkoma czy kilkunastoma laty. Jednakże liczni współcześni badacze problemów Polonii przestrzegają przed lekceważeniem parafii i roli księdza. Parafie są bowiem w dalszym ciągu nie tylko siedzibami, ale ramami materialno-organizacyjnymi dla działalności różnych organizacji etnicznych. W parafiach prowadzona jest nadal działalność oświatowa i narodowa, a miejscowy ksiądz nadal jest przywódcą duchowym i w pewnym stopniu koordynatorem, inicjatorem wielu działań.

5. Procesów integracji ze społeczeństwem globalnym i przemian grup etnicznych nie należy utożsamiać z ich zanikaniem. Należy natomiast dostrzegać nowe formy, w jakich one w zmienionych warunkach istnieją, i przewidywać, w jakich formach mogą istnieć w przyszłości. Te nowe formy wiążą się z cechami charakterystycznymi, jakie uzyskują całe społeczeństwa współczesne postindustrialne i industrialne oraz wysoko zurbanizowane. Są to społeczeństwa masowe w tym znaczeniu, iż struktury lokalne tracą w nich na znaczeniu, a różne formy aktywności dokonują się w postaci masowych publiczności. Grupy etniczne nie tyle przekształcają się, jak to formułuje H. Kubiak, ale ich funkcjonowanie przejawia się i będzie się przejawiać głównie w publicznościach¹⁸. Publiczności zaś są to zbiory ludzi złączonych pokrewieństwem umysłowym – jak to określił G. Tarde – czy upodobaniem do wspólnych wartości, mają jednak charakter utajony i objawiają się w postaci zgromadzeń, zebrań, manifestacji, pochodów itp. tzw. mas aktualnie konkretnych. Tę publiczność kształtują się w skali kraju lub jego części, a konkretyzują się zarówno w zebraniach i zgromadzeniach, jak i w kręgach czytelniczych, telewizyjnych, radiowych czy też uczestnikach widowisk teatralnych, kinowych, sportowych. Rola publiczności jako formy i rodzaju skupień, przez które grupy etniczne istnieją i funkcjonują, nie była dotychczas doceniana należycie, a nawet dostrzegana. Tymczasem powodują one wykształcenie się nowych rodzajów przywódców, działających w skali danego kraju, jego części lub regionu.

¹⁸ Omówienie dyskusji. W: *Stan i potrzeby badań* s. 175.

6. Obok rozwoju publiczności upowszechnia się tzw. indywidualno-prywatne uczestniczenie w kulturze. Podkreślano już, że – podobnie jak naród – grupa etniczna jest zbiorowością ideologiczno-kulturalną; to znaczy, że uczestniczenie pasywne lub twórcze w kulturze uznawanej za własną, a w wypadku grupy etnicznej – w kulturze kraju macierzystego, jest jej istotną cechą i głównym źródłem łączności lub tzw. identyfikacji. Otóż to uczestnictwo w kulturze coraz częściej dokonuje się indywidualnie, w obrębie rodziny lub w kręgach przyjacielsko-koleżeńskich bez przynależności danej osoby do formalnej organizacji etnicznej. W. Sobisiak na przykładzie niektórych krajów europejskich ukazuje miejsce i rolę rodzimej kultury w codziennym życiu polonijnych środowisk: czytanie książek polskich, przestrzeganie różnych zwyczajów i obyczajów, słuchanie polskich płyt, oglądanie albumów, a wśród młodzieży – słuchanie płyt z nagraniami np. Pendereckiego czy Lutosławskiego, czytanie prasy lub utworów polskich w tłumaczeniu angielskim itp.¹⁹

To indywidualno-rodzinne twórcze lub pasywne uczestniczenie w kulturze kraju macierzystego staje się coraz powszechniejsze. Takie bowiem uczestnictwo w kulturze jest coraz bardziej powszechne w ogóle we współczesnych społeczeństwach. Nie ma żadnych powodów, aby uznać tych ludzi za „straconych” dla grupy etnicznej. Ale właśnie ten typ uczestniczenia w kulturze rodzi zapotrzebowanie na zupełnie inne rodzaje przywódców i na inny sposób organizacji przywództwa w porównaniu z sytuacją lokalnych, parafialnych społeczności pierwszych imigrantów.

7. Trzeba jeszcze zwrócić uwagę na jeden rodzaj zmian zachodzących w skali całych społeczeństw, w których żyją polskie grupy etniczne. Otóż we współczesnych społeczeństwach dokonuje się nadal społeczny podział pracy, specjalizacja, a strukturę społeczeństwa wypełniają wyspecjalizowane organizacje, związki, zrzeszenia i instytucje. Działalność w nich oparta jest na ciągle wzrastających wymaganiach co do kwalifikacji, stawianych wykonawcom poszczególnych ról. Wobec tego i role oraz stanowiska kierownicze w tych organizacjach wymagają powierzania ich ekspertom, specjalistom, wykształconym i wykwalifikowanym menedżerom. Te procesy specjalizacji i profesjonalizacji zachodzą również w związkach, zrzeszeniach i instytucjach składających się na strukturę organizacyjną grupy etnicznej jako całości. Działalność ich, dawniej społecznikowska, ulega obecnie profesjonalizacji, pojawia się zapotrzebowanie na liderów ekspertów, fachowców z danej dziedziny czy zawodu. To zapotrzebowanie na liderów fachowców redukuje odpowiednio przywódców rekrutujących się według statusu społecznego, koneksji kierowniczych czy sąsiedzkich. Co więcej, szkoli się specjalistów

¹⁹ *Rola kultury rodzinnej w życiu codziennym Polonii w niektórych krajach europejskich.* W: *Stan i potrzeby badań* s. 162 n.

i fachowców do kierowania określonymi grupami. Kierownictwo, zarządzanie, przewodzenie staje się sprofesjonalizowane. Przestaje być też sprawą jednostki, a staje się sprawą całych zespołów przywódców różnych stopni. Powołuje się nawet całe instytucje władzy, podzielone na szereg organów skupiających wiele stanowisk kierowniczych. Przywództwo we współczesnym społeczeństwie staje się wyspecjalizowane, zorganizowane, zinstytucjonalizowane.

Przywództwo w grupie etnicznej, potraktowanej jako zbiorowość makrostrukturalna, jest przywództwem na dystans, w którym ani lider, ani jego zwolennicy nie pozostają w bezpośrednich kontaktach z członkami grupy, jak w środowiskach lokalnych, ale wchodzi w nie za pośrednictwem masowych środków przekazu lub też za pośrednictwem wielu nieraz szczebli pośrednich kierowników. Kontakt między przywódcą a jego zwolennikami jest pośredni, gdyż rozdzielają ich zarówno dystanse przestrzenne, jak i hierarchiczne.

Ukazane procesy przemian zachodzących w grupach etnicznych na tle zmian całych społeczeństw globalnych kształtują zapotrzebowanie społeczne na następujące rodzaje ról kierowniczych i następujące rodzaje przywódców w grupie etnicznej:

1. twórców różnych dziedzin kultury (pisarzy, ludzi nauki, artystów, rzeźbiarzy, malarzy, twórców nowatorskiego teatru, muzyki itp.), którzy swymi dziełami pomnażają dorobek narodu macierzystego czy danej grupy etnicznej, a przez uznanie dla tych dzieł podnoszą status społeczny i prestiż danej grupy etnicznej w społeczeństwie globalnym;

2. organizatorów instytucji kulturalnych i życia kulturalnego (w grupie etnicznej), organizatorów wystaw, spotkań z twórcami kultury, wydawców, menedżerów różnych fundacji i instytutów czy zakładów naukowych;

3. ekspertów, fachowców (specjalistów) z zakresu określonych dziedzin aktywności kulturalnej (instruktorów różnych specjalności, nauczycieli np. tańca ludowego, zespołów artystycznych, różnych form twórczości ludowej itp.);

4. twórców opinii publicznej (kierowników ośrodków masowego przekazu, dziennikarzy, publicystów, krytyków, pracowników radia i telewizji itp.);

5. koordynatorów, jak np. przywódców politycznych, organizatorów zmierzających czy to w skali regionalnej, czy w skali krajowej do złączenia i zharmonizowania różnych form organizacyjnych, w jakich występuje i przejawia się istnienie danej grupy etnicznej.

Przedstawione zapotrzebowanie związane jest ze zmianami dokonującymi się również w przywództwie. Dadzą się one ująć w pewnym modelu-schemacie określającym kierunki zmian, a mianowicie: od modelu przywódcy jednostkowego do zespołów przywódców lub całych instytucji czy organizacji o celach koordynacyjnych; od przywódcy lokalnego do przywódców ponadlokalnych;

od przywódcy ogólnego do przywódców branżowych, wyspecjalizowanych; od przywódcy osobowego, opierającego się na autorytecie swej osobowości do przywódcy kwalifikowanego fachowca; od przywódcy autokratycznego do przywódcy demokratycznego.

Ukazane aspekty socjologiczne przywództwa w grupie etnicznej zawierają jednocześnie pewien punkt wyjścia dla programu działań praktycznych w zakresie problematyki przywództwa. Podjęcie ich jest jednym z wielu aktualnych zadań w grupach etnicznych. Brak przywódców jest bowiem jednym z wielu kłopotów i trudności, z jakimi borykają się grupy etniczne. Być przywódcą bowiem – jak to ktoś sformułował – to być niewolnikiem swoich niewolników; wbrew potocznym przypuszczeniom uroki sprawowania władzy nie rekompensują rozmiarów poświęcenia, trudności i odpowiedzialności. Dlatego wielu jest powoływanych i poszukiwanych, a mało przygotowanych do pełnienia tych ról, gotowych do poświęcenia się i rzetelnie oddanych.

SOCIOLOGICAL ASPECTS OF LEADERSHIP IN A POLISH ETHNICAL GROUP

Summary

In a sociological meaning term leadership denotes those positions or institutions in a given community the task of which is: to fix the aims of a given social community, to set up structures to realize all these aims, control over social roles of individuals and tasks of institutions. Leaders and leadership can be institutional and informal, or according to K. Lewin democratic, susceptible to manipulation, autocratic or according to M. Weber charismatic, traditional, legal (depending on legitimacy of sources of power).

Designation of a notion „ethnic group” is twofold. This term can denote an ethnic group in general as a community, latent whole based on identification of people regarding the same origin, efforts to maintain or develop homeland’s culture, ambitions to keep or attain a high status for people of a given nationality in the social structure of the country they actually live. The other meaning of „ethnic group” refers to various unions, associations and concrete ethnic circles.

The life of the first generation of Polish emigrants in last decades of the 19th century and at the beginning of the 20th century was focused on local parishes environment with a priest as a functional leader of his parish, and he also initiated, carried on and coordinated or patronized (in most of emigrational circles) other forms of activity. Was a „natural” leader in a whole given Polish emigrational community. Many of them patronized the activity of Polish emigrants in a wider region. Together with some outstanding individuals from Polish intelligentsia they composed the first group of leaders representing the whole Polish ethnic group in a given country.

However, Polish emigrational circles underwent certain changes in the course of historical development, forms of leadership were also changing.

Changes of forms of leadership can be presented in a certain scheme – model, comprising the directions of changes, namely, from a model of an individual leader to a group of leaders or whole institutions, or organizations with coordinating aims, from a local leader to a more

than a local one, from a leader in general to specialized in a certain sphere of activity (experts), from a personal leader with leadership based on his personal authority to a leader highly qualified specialist, from an autocratic to a democratic leader.

These changes have been caused by many factors, the most important of them being: socio-economical rise particularly of the third and fourth generation of Polish emigrants; dispersal of Polish ethnical environment; disappearance of comparative isolation and penetration of Polish young generations into the life of the society they actually live in; decline of some types of organizations and unions of Polish emigrants, decreasing number of their members or reduction of functions; development of the so called publicity as a new organizational form in which the life of ethnical group can be seen in its structural shape; individual participation in culture becoming more and more universal; former welfare activity undergoing a process of personalization.